

До  
 Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип  
 Наставно-научен совет на Кампус 4  
 УГД - Штип

Врз основа на Одлуката на Наставно-научниот совет на докторски студии -Кампус 4, определени сме во Комисија за оценка и одбрана на докторска дисертација на кандидатката **Гордана Серафимовиќ**, магистер по менаџмент на човечки ресурси, со наслов **„Евалуација на ефектите од човечкиот капитал врз економскиот раст со фокус на транзициска економија“**. Ние ја проучивме завршената докторска дисертација и му ја поднесуваме на Советот следнава

## РЕЦЕНЗИЈА

### 1. Основни податоци за кандидатот и дисертацијата

М-р Гордана Серафимовиќ е родена 27.8.1982 година во Охрид, Република Македонија. Во Охрид завршува основно и средно образование. Во учебната 2001/2002 година се запишува на Филолошки факултет при Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, насока Англиски јазик и книжевност и шпански јазик и книжевност, а дипломира во 2006 година. Постдипломски студии по кадровски менаџмент запишува на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања во Скопје, каде што ги положува сите испити со највисоки оценки.

Во август 2007 година се вработува на МИТ Универзитет, на Факултетот за информатички технологии како лектор по англиски јазик. Веднаш по завршувањето на постдипломските студии (октомври 2009 г.) се вработува на Универзитетот за туризам и менаџмент во Скопје, каде што работи како асистент по група предмети од областа менаџмент.

Во 2016 г. кандидатката се запишува на докторски студии на Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип на Економскиот факултет на насока Деловна (бизнис) економија, каде што се вклучува во наставата. Кандидатката ги има завршено испитите на докторските студии.

#### *Вработување*

Во август 2007 година се вработува во МИТ Универзитет, на Факултетот за информатички технологии како лектор по англиски јазик. Веднаш по завршувањето на постдипломските студии (октомври 2009 г.) се вработува во Универзитетот за туризам и менаџмент во Скопје, каде што работи како асистент по група предмети од областа менаџмент.

Со Одлука на Сенатот на Универзитетот за туризам и менаџмент на 1.2.2010 година, м-р Гордана Серафимовиќ е избрана во наставно-научно звање асистент.

За време на своето работно искуство професионално се надградува со учествува на проекти и научноистражувачки проекти, а зад себе има и значајни учества на меѓународни конференции и други стручни настапи, обуки и трудови издадени во списанија од релевантни меѓународни бази.

#### *Објавени трудови*

Рецензирани научноистражувачки трудови кои се резултат на истражувањата во рамките на изработката на докторската дисертација, објавени во меѓународни научни списанија или меѓународни научни публикации:

1. “Evolving a new paradigm in education appropriate to the needs of the 21st century”, UTMS Journal of Economics, 11(1): 59–66. 2020 ISSN 1857-6982
2. “Servqual: Measuring the Satisfaction of Consumers as a Marketing Activity”, Macedonian International Journal of Marketing 5 (10): 18-34, 2019 ISSN 1857-9787

3. “The Influence of the Use of Power in Corporate Governance on the Socially Responsible Policies of a Competing Company”, UTMS Journal of Economics 10(1) 2019 ISSN 1857-6982
4. “Exposure and Use of Mobile Media Devices by Children: Challenges and Implications”, UTMS Journal of Economics 10(1) 2019 ISSN 1857-6982
5. “Discrimination in Employment Based on Political Affiliation” University Review, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčine 12 (1): 27-34, 2018
6. “Recognizing the Vulnerability of Generation Z to Economic and Social Risks”, UTMS Journal of Economics 9(1): 29-37, 2018 ISSN 1857-6982
7. “Job Analysis as an Important Human Resources Management Function”, International Refereed Scientific Journal Vision 2(1), 2017 ISSN: 2545-4331
8. “Expectations and Brand Experience: Millennials – the Generation that can Shape the Future Service Quality of Companies in a Developing Country” Vol. 10 (2017): Balkan Social Science Review Vol. 10

Труд објавен во меѓународно списание со импакт фактор:

1. “The Relationship between the GDP and Unemployment Rate in North Macedonia” 30th International Scientific Conference KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS, Vrnjačka Banja, Serbia, 2021

Докторската дисертација е презентирана на 207 страници и ги содржи следните делови: Вовед, Човечкиот капитал и економскиот раст, Концептот за човечки развој, Процесот на транзиција на земјите од Западен Балкан, Иднината на младите во РСМ, Економетриска анализа; Заклучоци и препораки; Листа на графикони и табели; Користена литература. Докторскиот труд содржи 35 табели и 31 графикони. Користената литература брои 180 библиографски единици.

## 2. Предмет и цел на дисертацијата

Главните цели на истражувањето во овој докторски труд се однесуваат на:

- Да се испитаат односите помеѓу човечкиот капитал и економски раст во македонската економија со анализа на корелациите помеѓу статистички варијабли кои го мерат човечкиот капитал и економскиот раст.
- Да се направи компаративна анализа на Република Македонија како земја во транзиција со земји со развиени економии за да се утврди разликата во начинот адресирање на прашањата за зголемување на човечкиот капитал.

Истражувањето во овој докторски труд се заснова на хипотезата вложувањата во човечкиот капитал. Со други зборови, поголемо вложување во човечкиот капитал (зголемување на продуктивноста на следните генерации) има позитивна асоцијација со зголемен БДП по глава на жител.

Во истражувањето за остварување на основната цел, евалуација на ефектите на човечкиот капитал врз економскиот раст користени се повеќе променливи и тоа: детерминантите кои го конституираат индексот на човечки капитал (независни променливи) и бруто домашниот производ (зависна променлива).

## 3. Основни хипотези од кои се поаѓало во истражувањето

Врз основа на светската литература и добиените сознанија до тогаш, кандидатката на почетокот со Пријавата на темата ги поставува следните хипотези:

**Хипотеза 1:** Подолг животен век по глава на жител има позитивна асоцијација со зголемен БДП по глава на жител

Индикатори:

- Стапка на смртност на деца под 5 години и
- Очекуваното траење на живот од раѓање.

**Хипотеза 2:** Поголема вклученост во образовниот процес има позитивна асоцијација со зголемен БДП по глава на жител

Индикатори:

- стапка на запишување,
- очекувани години на школување и
- просечни години на школување.

**Хипотеза 3:** Растот на продуктивноста и вработеноста има позитивна асоцијација со растот на БДП по глава на жител

Индикатори:

- стапката на продуктивност во Република Северна Македонија,
- стапка на вработеност во Република Северна Македонија и
- стапка на невработеност во Република Северна Македонија.

Во текот на дисертацијата, кандидатката работи и појаснува поими и процеси кои имаат влијание и значење за да се увиди прифаќањето на хипотезите.

#### 4. Краток опис на содржината на дисертацијата

Во првиот дел, насловен како Човечкиот капитал и економскиот раст и развој, третиран се сите сегменти од теоретски аспект кои одиграле значајна улога во формирањето на хипотетската рамка. Овој дел започнува со анализа на влијанието на човечкиот капитал врз економскиот раст. Потоа е даден краток преглед на литература која ја обработува оваа проблематика. Во овој дел се обработени инвестициите во човечки капитал, економските бенефити од човечкиот капитал и стратегии за градење на човечки капитал. Потоа следуваат теориите и верзиите на Индексот на човечки капитал кои се надградувале во текот на годините. Првиот дел завршува со објаснување на методологијата за мерење на човечки капитал.

Вториот дел го обработува концептот за човечки развој. Тргувајќи од прегледот на литература, моделите и начините за мерење на човечкиот капитал, во овој дел се презентирани и голем број на примери и статистики за ИЧР како за Република Северна Македонија, така и за земјите од Западен Балкан. Изработени се и компаративни анализи во кои може да се види напредокот на РСМ во однос на соседните земји, но и заостанувањето од земјите од ЕУ.

Во третиот дел е даден краток историски осврт на процесот на транзиција низ кој помина Република Северна Македонија, како тоа се одрази на економската состојба во државата и низ кои реформи помина во постконфликтната ера. Финансиската криза во 2007-2008 година е исто така опфатена во овој дел. Секако, последиците од кризата во 2008 година и недостатокот на стратегии за развој на РСМ се анализирани со цел да се дадат препораки за зголемување на продуктивноста и приближување кон Западен Балкан.

Во четвртиот дел разработена е хипотетска рамка во која генералната хипотеза е развиена во три посебни хипотези. Прецизноста на овој дел оди до таму што секоја хипотеза ќе биде поделена на варијабли, а ќе бидат наведени и индикаторите врз база на кои се докажуваат варијаблите, а со тоа и самите хипотези во интерес на потврдување или отфрлање на претпоставките поставени во истражувањето. Тука е дадена анализа и интерпретација на резултатите од истражувањето на ефектите од развојот на човечкиот капитал врз економскиот раст во Република Северна Македонија.

Во овој дел е даден изборот на променливите кои се составен дел на економетриската анализа за докажување на поставените хипотези.

Консултираната теорија тука ги објаснува најважните променливи и нивната насока на делување. Во истражувањето користени се податоци добиени од секундарни извори, кои се протегаат во временски интервал од 2000-2019 година. За остварување на основната цел, евалуација на ефектите на човечкиот капитал врз економскиот раст користени се повеќе променливи и тоа: детерминантите кои го конституираат индексот на човечки капитал (зависни променливи) и бруто домашниот производ (независна променлива). Анализа, толкување и интерпретација е дадена за сите добиени резултати во текот на истражувањето.

За визуелизација на истите има и поддршка од хистограмско прикажување на податоците. Следниот пододдел се занимава со коментари и насоки кон кои укажуваат

добиените резултати. Во овој дел резултатите се групирани во интерес на добивање сознанија за секоја посебна варијабла која во претходниот дел на трудот произлегоа од хипотетската рамка на истражувањето, а со тоа и во интерес на докажување на поставените хипотези. Овој дел исто така изобилува со хистограми.

Во заклучниот дел на докторскиот труд ќе бидат истакнати сознанијата до кои се дојде со спроведеното истражување и тоа како генерално согледување, но и расчленето по сегментите на истражувањето, односно заклучоците на кои укажуваат посебните и поединечните хипотези со нивните варијабли.

На крајот од докторскиот труд, како што прилега, презентира се попис на странска и домашна библиографија користена при создавање на докторскиот труд.

Во прилог на трудот во целост се сместени истражувачките инструменти кои се користени во текот на истражувањето, како и табеларен приказ на добиени конечни резултати во секој дел на истражувачката постапка. Табеларен приказ е прикажан и за групирани податоци во интерес на докажување на варијаблите, а со тоа и на хипотезите.

### 5. Методи кои се применети во истражувањето

За правилно истражување и добивање на точни и конкретни информации кандидатката се потпира најпрво на секундарните извори на истражување, од каде што се добива основата и идејата за развивање на заклучоците. За евалуација на ефектите од растот на човечкиот капитал мерен со индексот на човечки развој врз економскиот раст во трудот се применети повеќе методи. За испитување на карактеристиките на податоците се користи дескриптивната статистика, мултиваријантната анализа и регресионата анализа. За откривање на јачината и насоката на квантитативното сложување на варијациите на две или повеќе појави се користи методата на корелација. Влијанието на секој фактор на независната променлива се испитува со повеќекратна регресија.

### 6. Реализирани резултати и научниот придонес

Докторската дисертација на кандидатката Гордана Серафимовиќ, врз основа на емпириските докази, преглед на литературата и други извори и инструменти што се користени од кандидатот во оваа докторска теза, трите поставени хипотези се потврдени.

Заклучокот од докторската дисертација е дека трите хипотези (подолг животен век по глава на жител, поголема вклученост во образовниот процес, растот на продуктивноста и вработеноста) имаат позитивна асоцијација со зголемен БДП по глава на жител, со што може да се предвиди и нивното влијание врз економскиот раст во Република Северна Македонија. Со тоа клучната хипотеза во овој труд се покажа како точна, согласно сите параметри и тестови при економетриската анализа.

Врз основа на резултатите добиени од истражувањата од оваа студија, докторската дисертација заклучува дека Република Македонија како земја во развој, со транзициска економија има потенцијал за зголемување на БДП преку поголеми и континуирани инвестиции на долг рок во столбовите на една земја, здравство, образование и секако продуктивни генерации.

**Значење и придонесот на докторската дисертација од аспект на актуелната состојба во научната област:** Главната придобивка на оваа теза е фактот што се добиени загрижувачки податоците од истражувањето во овој докторски труд кои укажуваат на фактот дека Република Северна Македонија, меѓу земјите од Западен Балкан, има најслаба прогноза за економски раст.

Токму поради тоа, идните развојни перспективи треба да бидат во поголеми инвестиции во здравството кои секако се комплементарни со оние во образованието, бидејќи резултатите од квалитетно образование можат да бидат поголеми само ако луѓето можат да работат подолго време или со повисоко ниво на интензитет доколку имаат подобро здравје. Слично на тоа, повратот на здравјето најверојатно ќе биде поголем ако работната сила е подобро образована и поинформирана со што придонесува за подобрување на нејзината благосостојба.

Докторската дисертација има придонес за пошироката литература за важноста и влијанието на образовниот процес врз зголемувањето на БДП, а со тоа и на економскиот раст на Република Северна Македонија. Во анализата на образовниот процес како втора хипотеза во истражувањето, за променливи се земени: стапка на запишување, очекувани години на школување и просечни години на школување се прикажани.

Анализата во овој докторски труд покажа дека неминовно е зголемувањето на инвестициите во образованието кои ќе го подобрат македонскиот образовен процес. Со вложување во капитални и исклучително значајни проекти за образовниот процес ќе се покаже дека Република Северна Македонија се труди да се доближи до образовниот процес на високоразвиените европски земји, со што ќе потврди дека образованието претставува еден од врвните приоритети во процесот на инвестирање во човечки капитал. Со правилна распределба на ресурсите ќе се обезбеди не само поголем туку и одржлив економски раст. Квалитативното истражување во теоретскиот дел и доказите понудени во истиот како искуства на други европски земји, предлагаат Владата на РСМ преку директно зголемување на индикаторите кои влијаат на образовниот процес, како што се стапката на стапка на запишување, очекуваните години на школување и просечните години на школување да влијае на зголемувањето на економскиот раст на државата.

Во докторската дисертација видовме како стапката на продуктивност, вработеност и невработеност во Република Северна Македонија влијаат врз БДП по глава на жител изразено во евра.

Резимирано врз основа на резултатите добиени од истражувањата од оваа студија, докторската дисертација заклучува дека Република Македонија како земја во развој, со транзициска економија има потенцијал за зголемување на БДП преку поголеми и континуирани инвестиции на долг рок во столбовите на една земја, здравство, образование и секако продуктивни генерации.

## 7. Заклучок

Комисијата според своите констатации дава оценка дека кандидатката, преку користење на релевантна научна методологија, стручна и корисна литература успеала да ја изработи поставената тема. Докторската дисертација ја изработила согласно со она што го има поднесено во Пријавата на тема, која е одобрена од страна на Наставно-научниот совет на Кампус 4 при Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип. Се констатира дека целта на истражувањето е постигната и дисертацијата е резултат на самостојна работа на кандидатката. Забележувајќи ги длабочината и опсегот на анализа, добиените и анализирани резултати кои се изложени во дисертацијата може да се констатира дека станува збор за оригинален, автентичен и самостојно изработен труд на кандидатката кој ќе има големо значење за оваа област.

Според она што е изложено претходно, каде што се увидува квалитетот и значењето на оваа дисертација и резултатите претставени во неа, Комисијата му предлага на Наставно-научниот совет на Кампус 4 при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип да ја прифати и одобри јавната одбрана на докторската дисертација на кандидатката Гордана Серафимовиќ.

### Членови на Комисија:

Проф. д-р Ристе Темјановски – претседател, с.р.  
 Проф. д-р Тамара Јованов-Апасиева, член, с.р.  
 Проф. д-р Оливера Ѓорѓиева-Трајковска - член, с.р.  
 Проф. д-р Ирена Ашталкоска, екстерен ментор, с.р.  
 Проф. д-р Еленица Софијанова, интерен ментор, с.р.